

Konštantínove listy.⁶⁵ Uverejňujú sa v ňom články venované cyrilo-metodskej problematike. Spomenuté nitrianske pracovisko spolu so Slovanským ústavom AV ČR rieši projekt s názvom *Po stopách sv. Cyrila a Metoda v slovenskej a českej bibliografii*. Cieľom projektu je rozvíjať spoluprácu medzi Slovenskou a Českou republikou so zreteľom na systematický výskum bibliografických prameňov k problematike.

Ako vidno, po roku 1993 vzniklo niekoľko desiatok ucelených vedeckých prác z problematiky cyrilo-metodského kultúrneho odkazu. Výskum cyrilo-metodského historického, politického, kultúrneho i duchovného odkazu má rozhodujúci význam pre identitu Slovenska i pre komplexné poznanie dejín a kultúry Európy.

Príspevok vznikol v rámci projektov APVV SK-CZ-0070-09 s názvom Po stopách sv. Cyrila a Metoda v slovenskej a českej bibliografii a APVV SK-CZ-0012-11 s názvom Po stopách sv. Cyrila a Metoda v slovenskej a českej bibliografii: pred rokom 1945.

Z problematiky výskumu ikon na Slovensku

VLADISLAV GREŠLÍK

Ikony na Slovensku sa stali predmetom skúmania v porovnaní s inými krajinami, kde sú analogické pamiatky, iba pomerne nedávno. Hoci od prvej výstavy so zastúpením niekoľkých ikon zo zbierok Šarišského múzea v Bardejove (Staré umenie na Slovensku. Praha: 1937) a nesmelých zmienok o nich v odbornej literatúre uplynulo pomerne veľa rokov, výskum a prezentácia týchto vzácných pamiatok kultúry odvtedy pokročil menej, ako sa očakávalo. Veď všade inde v postsocialistických štátoch o relevantných umeleckých dielach spojených s cirkvami byzantsko-slovanského obradu (okrem publikácií albumového charakteru) už vyšli systematické monografické knižné práce, konferenčné zborníky či reprezentatívne katalógy o zbierkach alebo katalógy z výstav rozličného zamerania (ide najmä o chronologický prierez kolekcí, jednotlivé ikonografické typy, umelecké školy a pod.).

Napriek tomu, že pred rokom 1989 boli sakrálne pamiatky nezaslúžené v úzadí, po roku 1968, keď súbor 27 drevených chrámov na východnom Slovensku bol vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku, došlo k výraznému oživeniu záujmu aj o ikony a iné cirkevné pamiatky. Paradoxne, knižné spracovania vyšli najskôr pre zahraničie.⁶⁶

⁶⁵ Doteraz vyšli štyri ročníky.

⁶⁶ Skrobucha, Heinz: *Ikonen aus der Tschechoslowakei*. Prague: Artia, 1971. XXV + 138 s. Pre slovenskú verejnosť bola v tom čase určená rozsahom menšia publikácia: Frický, Alexander: *Ikony z východného Slovenska*. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, 171 s. Až po takmer desiatich rokoch predsa len vyšla obsiahlejšia štúdia, opierajúca sa o materiál výstavy ikon, ktorú usporiadala Slovenská národná galéria v roku 1968 (pozri Tkáč, Štefan: *Ikony zo 16.–19. storočia na severovýchodnom Slovensku*. Bratislava: Tatran, 1980. 279 s.).

Najcennejšie z nich sa postupne stali súčasťou stálych expozícií Slovenskej národnej galérie v Bratislave,⁶⁷ Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku,⁶⁸ Šarišského múzea v Bardejove⁶⁹ a niekoľkých ďalších galérií a múzeí.⁷⁰

Zdalo by sa, že spoločensko-politické zmeny po roku 1989 prinesú v bádani ikon na Slovensku výrazný kvantitatívny, najmä však kvalitatívny posun. Azda najväčšie očakávania boli spájané s katolíckou cirkvou, ako dominantným vlastníkom a používateľom pamiatok takého druhu vo funkčných chrámoch po celom východnom Slovensku. Problematike ikon regiónu sa však napodiv málo venuje aj Gréckokatolícka teologická fakulta i Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity. Ak spomenieme aspoň konferenčné zborníky⁷¹ a systematické reflektovanie aktuálnej situácie podľa jednotlivých dekanátov v rámci diplomových prác,⁷² produkcia autorov z cirkevného prostredia prakticky nestojí za to, aby sa o nej širšie diskutovalo. Ani dvadsať rokov nestačilo, aby si obidve cirkvi stihli vychovať svojich odborníkov. A tak rozsiahly projekt venovaný dreveným gréckokatolíckym chrámom ani zďaleka nevyužil možnosti, ktoré sa mu naskytili pri popularizácii relevantných pamiatok, vrátane ikon v ich interiéroch.⁷³

⁶⁷ Pozri napríklad Vaculík, Karol: *Expozície slovenského výtvarného umenia 13.–19. storočia. Staré slovenské umenie*. Bratislava: Tatran, 1987, nepag., kde sa nachádza 13 ikon. Trochu viac priestoru sa ikonám dostalo v katalógu z roku 1994, pozri: Keletiová, Magda: *Ikonová tvorba na Slovensku. Ikonky 16.–18. storočia na Slovensku*. In Žáry, Juraj (ed.): *Umenie Slovenska. Stále expozície Slovenskej národnej galérie*. Bratislava: SNG, 1994, s. 92–93, 142–149.

⁶⁸ Ikony tvoria podstatnú časť prezentácie zbierky výtvarného umenia (otvorenej v roku 1983), pozri Sopoliga, Miroslav (ed.): *Galéria Dezidera Millyho Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku*. Sprievodca po expozícii. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1989. 128 s.

⁶⁹ Po skromnejších expozíciách v Bardejovských Kúpeľoch bola v roku 1990 zriadená v historickom jadre Bardejova, pozri o tom Grešlík, Vladislav: *Ikony Šarišského múzea v Bardejove / Icons of the Šariš Museum at Bardejov*. Bratislava: ARS MONUMENT, 1994. 95 s.

⁷⁰ Východoslovenské múzeum v Košiciach, Lubovnianske múzeum v Starej Lubovni, Zemplínske múzeum v Michalovciach, Vihorlatské múzeum v Humennom, Oravská galéria v Dolnom Kubíne (ikony však v absolútnej väčšine pochádzajú z balkánskych krajín). Najnovšie sa ikony regiónu dostali do stálej expozície Spišského múzea v Levoči.

⁷¹ Pružinský, Štefan, Kormaník, Peter (eds.): *Kresťanský chrám byzantského obradu včera a dnes*. Medzinárodná vedecká konferencia. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2000. 201 s.; Mojzeš, Marcel (ed.): *Chrám v byzantskej tradícii z architektonického, ikonografického, liturgického a teologického pohľadu*. Prešov: PETRA, 2008. 192 s. (Svojím zameraním však pertraktujú iba všeobecné, známe veci; jednotlivé príspevky supľujú učebné texty, sú bez vedeckých ambícií.)

⁷² Vedúcim prác bol predovšetkým Vojtech Boháč z Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity.

⁷³ Pavlovský, František: *Drevené gréckokatolícke chrámy na východnom Slovensku. Bardejov a okolie*. Prešov: PETRA, 2007. 152 s.; Pavlovský, František: *Drevené gréckokatolícke chrámy na východnom Slovensku. Svidník a okolie*. Prešov: PETRA, 2007. 160 s.; Pavlovský, František: *Drevené gréckokatolícke chrámy na východnom Slovensku. Humenné, okolie a iné*. Prešov: PETRA, 2008. 144 s. Ich autor, pôvodným povoláním právnik, sa v pasážach venovaných histórii ikon v jednotlivých lokalitách, ich ikonografii dopustil toľkých chýb a nezrovnalostí, možno v dôsledku chýbajúceho kontaktu s pamiatkami in situ, že len ich vymenovanie by zabralo niekoľko strán. Obmedzíme sa teda iba na najpodstatnejšie z nich. V prvom rade to je úplné ignorovanie doterajších publikácií o ikonách východného Slovenska, poznanie ktorých možno by pomohlo odstrániť viaceré nepresnosti a vyslovene nezmysly. Pri vyratúvaní

Ikony z východného Slovenska ani v posledných rokoch neprestávajú zaujímať početných zahraničných odborníkov⁷⁴. Ikony Posledného súdu z východného Slovenska sú zahrnuté do prehľadovej publikácie Johna-Paula Himku.⁷⁵ Ikony východného Slovenska ako súčasť umenia gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku skúma Bernadett Puskás.⁷⁶

Na záver môžeme konštatovať, že ikony východného Slovenska, napriek evidentnej snahe zo strany cirkvi a historikov umenia rôznych krajín stále ešte zostávajú zahalené tajupnosťou. Vďaka úspechom reštaurátorov ikon v poslednom desaťročí je zrejmé, že bude treba poopraviť a doplniť mnohé doterajšie poznatky a tvrdenia, najmä čo sa týka datovania, výskytu jednotlivých ikonografických typov a postupov maliarov ikon.

vyobrazení na dverách ikonostasu sú vynechané ikony prorokov Melchizedeka a Árona, ktoré sa už ako nefunkčné zachovali v niektorých chrámoch. Mandylion je ruko nestvorený Obraz Krista a nie „Nerukopísaný obraz Krista.“ Ani „veľmi staré ikonostasy“ nemajú na cárske dverách medailóny Jesseho stromu, ktoré sa v slovenskom prostredí vyskytujú až v 17. storočí. Kyjevskí svätci sv. Antonij a Teodosij Pečerskovci, označení výrazným identifikačným nápisom sú uvádzaní ako sv. Peter a Pavol (Kožany). Tí istí svätci sú autorom označení za sv. Petra a Pavla aj na predele z Dobroslavu. Pri Lukove-Venecii, podobne ako pri Šemetkovciach, sú vymenované ako prítomné tiež ikony sviatkov, ktoré boli pred rokmi ukradnuté. Kópia ikonostasu v chráme zo Zboja (urobená pred niekoľkými rokmi) je prezentovaná ako dielo z prelomu 17. a 18. storočia, hoci originál (vystavený v expozícii ikon Šarišského múzea) patrí na základe analogických datovaných ikon do okruhu pamiatok 80.–90. rokov 18. storočia. Pravá časť ikonostasu v Ladomírovej, zničená v 2. svetovej vojne, je rekonštruovaná, doplnená novými ikonami (podľa pamiatok z 18. storočia) až pri najnovšom reštaurovaní (1996–2006), čo tiež nie je spomenuté. Obdobná publikácia (Božová, Jana – Gutek, František: Drevené kostolíky v okolí Bardejova. Bardejov: Sajancy 1997. 193 s.) zachytila stav pamiatok k danému momentu oveľa korektnejšie.

⁷⁴ Onasch, Konrad – Schnieper, Annemarie: *Ikonen. Faszination und Wirklichkeit*. München: Orbis Verlag. 2001, 301 s., kde sú ikony z Príkrej a Matysovej.

⁷⁵ Himka, John-Paul. *Last Judgement Iconography in the Carpathians*. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press 2009. 301 s.

⁷⁶ Puskás, Bernadett: *A görög katolikus egyház művészete. A történelmi Magyarországon. Hagyomány és megújulás*. Budapest: 2008. 319 s.